

MUHAFAZAKÂRLIK OLGUSU ve AMERİKA-TÜRKİYE ÖRNEKLERİNDE DİNİ MUHAFAZAKÂRLIK

*Hakkın KÖNİ** - *İshak TORUN**

ÖZET

Bu makale temel özellikleri ve farklı türleriyle muhafazakârlığı incelemekte, Türkiye ve Amerika örneklerinde dini muhafazakârlığın kürtaj, eşcinsellik, komünizm, din ve ahlak eğitimi konularındaki savunu ve icraatlarını karşılaştırmaktadır. Makalede muhafazakârlık özellikleri değişime şüpheyle bakan, akıl yerine tecrübeye önem veren, hem serbest piyasa ekonomisini hem de refah devletini destekleyen, demokrasiyle uzlaşması zaman almış, organik toplum anlayışına sahip, son olarak din ve ahlaka işlevsel ve diğer yönleri itibarıyla çok önem veren bir siyasi akım olarak ele alınmaktadır. Muha-

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

fazakârlık günümüzde kendi içinde farklılaşma eğilimine girmiş olup liberal muhafazakârlık, liberter muhafazakârlık, yeni muhafazakârlık, toplumsal muhafazakârlık, kültürel muhafazakârlık ve dini muhafazakârlık gibi türleriyle bilinir olmuştur. Amerika ve Türkiye örneklerinde dini muhafazakârlığın kürtaj, eşcinsellik, komünizm, din ve ahlak eğitimiyle ilgili oldukça benzer politikalar takip ettiği, sadece vurgu ve kapsam noktasında bazı farklılık taşıdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, Dini Muhafazakârlık, Türkiye Muhafazakârlığı, Amerika Muhafazakârlığı

GİRİŞ

*M*uhafazakârlık, tanımı ve açıklaması çetrefilli bir kavramdır. Değişime karşı çıkması, teori yerine tecrübeyi rehber edinmesi, özel mülkiyet ve serbest piyasa ekonomisine karşı olmayıp sosyal devlete vurgu yapması, seçkin, disiplinli ve hiyerarşik bir parti modeline yakın durması, organik toplum yanlısı olması, din ve ahlaka öz ve işlev olarak önem vermesiyle temayüz eder. Öte yandan tarihi süreçte farklı siyasi düşünce akımlarıyla kaynaşabilmesi, muhafazakâr temaların sadece bazılarına odaklanması veya ülke ve kültür etmenlerine bağlı olarak çok farklı şekiller alabilmiştir. Bu nedenle yukarıda tasvir ettiğimiz geleneksel muhafazakârlığın yanı sıra iktisadi sahada serbest piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet anlayışını benimseyen liberal muhafazakârlık, aşırı özgürlükçüsüyle dikkat çeken liberter muhafazakârlık, agresif bir dış politika hareketi olarak çoğunlukla ABD'ye özgü yeni muhafazakârlık (neo-konservatizm), aile değerlerine ve toplumsal bağlara yaptığı vurguyla temayüz eden toplumsal muhafazakârlık, kültürel değerlerin ve kimliğin muhafaza edilmesine odaklanan kültürel muhafazakârlık ve dindar ve ahlaklı bir toplum tesis etmeye yönelik dini muhafazakârlık gibi farklı muhafazakârlıklar söz konusudur.

Bu makale iki kısımdan oluşuyor. Birinci kısımda muhafazakârlığın tanımı, özellikleri ve muhafazakârlığın farklı biçimleri (türleri) inceleniyor. İkinci kısımda ise özgün bir muhafazakârlık türü olan dini muhafazakârlık Amerika ve Türkiye örneklerinde mukayese ediliyor.

Muhafazakârlık kavramı değişim, epistemoloji, ekonomi, demokrasi, toplumsal örgütlenme biçimi ve din ve ahlak meselelerine yaptığı vurgu ile çetrefilleşmektedir. Bu çetrefillliğe açıklama getirerek konunun daha

iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak istiyoruz. Muhafazakârlığın farklı türlerini nazara vermemizin sebebi ise yine muhafazakâr partilerin benimsemiş olduğu çelişkili addedilen politikaların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Dini muhafazakârlığı Amerika ve Türkiye örneklerinde benzerlik ve farklılıklarıyla mercek altına alarak makaleyle literatüre özgün bir katkı yapma hedeflenmektedir. Dini muhafazakârlık toplumun dini ve ahlaki ideallere göre şekillendirilmesi, Allah'ın yaratışına ve insanlar için tayin etmiş olduğu yollara saygı gösterilmesi, materyalist ve pozitivist eğitim anlayışının terk edilmesi gibi savunularla ayırt edilen bir muhafazakârlık türüdür. Filhakika, Amerika ve Türkiye dini muhafazakârlığının kürtaj, eşcinsellik, komünizm, din ve ahlak eğitimiyle ilgili savunuları noktasında yapılan karşılaştırma bize hareketin her iki ülkede de benzer savunulara sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte vurgu ve derinlik noktasında bir kısım farklılıklar dikkat çekmektedir. Şöyle ki, her iki ülkede de kürtaj ve eşcinsellik tamamen reddedilmekte, fakat bu Amerikan dini muhafazakârlarında daha kuvvetli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine din ve ahlak eğitimi konusunda her iki ülkede de dini muhafazakârların taraf bir savunuya sahip oldukları gözlenirken, Türkiye örneğinde bu özelliğin daha kuvvetli olduğu dikkat çekmektedir. Komünizm konusundaysa her iki ülkede de hareketin aynı derece karşıt olduğu gözlenmektedir.

MUHAFAZAKÂRLIK KAVRAMI

Muhafazakârlık modernleşme sürecinde ve modernleşmeye karşı ortaya çıkan tarihsel bir olgudur. İngilizce karşılığı "Conservatism" olan kavram Latince "conservare"den türetilmiştir.¹ "Korumak", "olduğu gibi muhafaza etmek" veya "statükodan yana olmak" anlamlarına gelir.²

Muhafazakârlığın anlamı onun tarihsel gelişimine bağlı olarak değişmektedir. Fransa'da ortaya ilk çıktığında "reaksiyonculuk/tepkicilik", "tutuculuk", "yeni olana karşı gelmek" anlamında kullanılmıştır. Fransız modernist devrimciler, buradan hareketle, kendilerini "ilerici", muhafa-

¹ Bengül Güngörmez, "Muhafazakâr Paradigma: Dogma ve Önyargı," *Muhafazakâr Düşünce*, Cilt 1, (2004), 12.

² Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürçü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 512.

zakârları ise “gerici” ve “yobaz” olarak nitelendirmişlerdir. Modernizmi/Batıcılığı temel siyasa olarak benimseyen Osmanlı Jöntürkleri ile Cumhuriyet elitleri de muhafazakârlığa bu gözle bakmışlardır. Cumhuriyet döneminde, özellikle çok partili sisteme geçene kadar, devletin bastırıcı ve ideolojik aygıtları ile oluşturduğu hegemonya muhafazakâr savunuyu adeta “ayıp” haline getirmiştir.³ Bu durum muhafazakârlığın Fransız tarzıyla ilgili olduğu kadar, benimsenen modernliğin Fransız olmasıyla da ilgilidir. Fransız modernliği yerleşik düzen, gelenek ve verili anlam dünyasını yıkarken, en azından ilk çıktığı yıllar itibariyle, radikal ve devrimcidir; ama ihdas ederken, ihdas ettiği kurum ve değerleri korurken son derece jakoben ve yobazdır.⁴ Cumhuriyet elitlerinin Fransız tarzı modernlik saplantıları muhafazakârlığın gelişimini de olumsuz etkilemiştir.

Fransız muhafazakârlığı kilise, aristokrasi ve monarşi yanlısı tutucu bir muhafazakârlıktır; bundan dolayı İtalya, Portekiz ve İspanya örnekleriyle beraber “Katolik muhafazakârlık” olarak adlandırılmıştır. Alman muhafazakârlığı muhafazakâr değer ve kurumları modernizmin akılcılığı ve devrimciliğiyle var etmeyi amaçlar. Romantizm etkisindeki bu muhafazakârlık “devrimci muhafazakârlık” olarak adlandırılır. Britanya’da ortaya çıkan ve Amerika (ABD)’de devam eden muhafazakârlık ise, Anglo-sakson pragmatist felsefesi etkisinde, demokrasi ve kapitalizmle barışık kültürel ve/veya sosyal bir muhafazakârlıktır.⁵Anglo-Amerikan muhafazakârlığı da denir. Çağcıl muhafazakârlığı, modernizmle diyalog (Hegelyen epistemideki anlamıyla) içinde yürüyen Anglo-Amerikan muhafazakârlığı temsil eder. Kavrama yüklenen anlamları dört kategoride toplamak mümkündür.

³ Güngörmez, “Muhafazakâr Paradigma,” 15; Alfred O. Hirschman (2013)’ın *The Rhetoric of Reaction* adlı kitabının 1994 yılında Türkçeye *Gericiliğin Retoriği* olarak çevrilmesini Türkiye’deki modernist hegemonyaya örnek gösterir. Maalesef kitabın Eylül 2013’teki 2.Baskısı da aynı başlıkla çıkmıştır.

⁴ Güngörmez, “Muhafazakâr Paradigma,”15-17; Berat Özipek, *Muhafazakârlık*, 4. Baskı (İstanbul: Timaş, 2011), 13, 15, 87; Hüseyin H. Akkaş, “Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Düşünce,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, No. 28, (2009).

⁵ Muhafazakârlığın tarihsel gelişimine bağlı ortaya çıkan muhafazakârlık türleri için bkz (Özipek, 2011:19-22; Ömer Çaha, “Muhafazakâr Düşüncede Toplum,” *Liberal Düşünce*, Cilt 34, No. 9, (2004), 15-19; Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık ve İslamcılık*, 7. Baskı (İstanbul: Birikim Yayınları, 2012), 61-70; Tanıl Bora, “Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri,” *Toplum ve Bilim*, Cilt 74, (1997), 12-19.

Birincisi: Pratik/gündelik muhafazakârlık.⁶ Geleneksel değer ve kurumların değişmesine karşı duyulan şüphe ile özdeşleşir. Bir doktrin ve ideoloji değildir; bilinçsiz ve reflektif bir tutumdur.⁷ Ötekileştirilen anlamıyla ilerlemeye karşı gericilik, değişmeye karşı tutuculuktur.⁸ Maziye - geleneksel kurum ve değerleri- aynen veya ruhuna uygun restore ederek yaşatmak ister. Bu tür muhafazakârlığı gelenekçilik ve restorasyonculuk olarak da adlandırmak mümkündür.⁹

İkincisi: Siyasi/teorik/entelektüel/modern/doktriner muhafazakârlıktır.¹⁰ Siyasi muhafazakârlık değişmeye sadece tepki duyan, sadece sosyopsikolojik mizaç özelliği gösteren veya sadece başka ideolojilere kıyam veren pasif ve bağımlı bir muhafazakârlık değildir, aksine alternatif bir siyasal ideolojidir.¹¹ Bu çerçevede muhafazakârlık, Hayek'in betimlediği biçimde, liberalizm ve sosyalizmle beraber 20.yy'a damgasını vuran üç büyük ideolojiden biridir.¹² Muhafazakârlığın çağcıl temsili Anglo-Amerikan damardan beslenerek bugünkü şeklini almıştır. Belirlemek gerekirse, muhafazakâr ideolojinin kurucu babası Edmund Burke, onun Fransız İhtilalı üzerine yazdığı "Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler" adlı eseri ise bu ideolojinin Das Kapital'i sayılabilir.¹³

Üçüncüsü: Bir esnek ideoloji olarak muhafazakârlıktır. Belli inanç ve doktrin olmaktan çok, mizaç ve düşünce üslubudur; belli seçimleri yapmaya, belli davranışları seçmeye eğilim göstermektir.¹⁴ Bu kategorinin ilham kaynağı Karl Mannheim'dir. Bu görüşte bilinçsiz gelenekçilik ve restorasyonculuk reddedildiği gibi muhafazakârlığın bir ideoloji olduğu

⁶Güngörmez,"Muhafazakâr Paradigma,"12-13.

⁷ İsmail Safi, *Türkiye'de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve Muhafazakâr Demokrat Kimlik Arayışları* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005), 16.

⁸ Çiğdem, "Muhafazakârlık Üzerine, *Toplum ve Bilim*, 33.

⁹ Bora, "Muhafazakârlığın Değişimi," 7.

¹⁰ Çiğdem, "Muhafazakârlık Üzerine," 33; Güngörmez,"Muhafazakâr Paradigma,"12-13.

¹¹ Özipek, *Muhafazakârlık; Çaha*, "Muhafazakâr Düşüncede Toplum," 15;Atilla Yayla, "Atilla Yayla ile Muhafazakârlık Üzerine," Röportaj: Nuri Çakır, *Köprü*, Cilt 97, (Kış 2007), 1.

¹² Friedrich von Hayek, "Neden Muhafazakâr Değilim," *Liberal Düşünce*, Cilt 34, No. 9, çev. Atilla Yayla (2004), 74.

¹³ A.Baran Dural, "Muhafazakârlık: Düşünce Kalıbı mı, İdeoloji mi?" *Muhafazakâr Düşünce*, Cilt 3, No 9-10, 62; Mehmet Vural, "Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık," *Muhafazakâr Düşünce* (2003), 22.

¹⁴Michael Oakeshott, "Muhafazakâr Olmak Üzerine," *Muhafazakâr Düşünce*, Cilt 1, çev. İsmail Seyrek (2004).

da reddedilir.¹⁵ Hayek ne ideoloji ne de gelenekçi olma paradoksunu çözümlmek için bir kavram önerir: esnek ideoloji.¹⁶

Dördüncüsü: Her tür ideoloji ve doktrinle eklemlenen, kendinden çok önüne geldiği ideolojiyi niteleyen, onları muhafazakârlaştıran bir tutum ve yöntem olarak muhafazakârlık. Bu haliyle muhafazakârlığın bir toplum ideali yoktur; geçmiş geçerliğini kaybetmiştir; geçmişin restorasyonu da onu araçsal hale getirmez. Modernleşmeye ve onun platformunda üretilen modern siyasal ideolojilere karşı değildir; kimden ve nerden gelirse gelsin radikalizme karşıdır.¹⁷ Huntington (1975)'un "Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık" adıyla yazdığı makale bu kategoriye açıklamaya tipik örnektir. Ona göre ABD neo-muhafazakârlığı böyle bir muhafazakârlıktır.¹⁸

MUHAFAZAKÂRLIĞIN BELLİ BAŞLI ÖZELLİKLERİ

Değişime karşı görüşü: Muhafazakâr düşüncenin en temel özelliklerinden biri **değişime** şüphe ile bakılmasıdır. Birçok muhafazakâr düşünür toplumsal değer ve kurumların gelenekleştiği, belli hizmetler ve faydalar sağladığı ve zamana meydan okuyarak bu özelliğini kanıtladığı gerekçeyle ortadan kaldırılmasına karşı çıkar. Bununla birlikte hizmet ve fayda değerini kaybettiğine inandıkları değer ve kurumların aşamalı olarak değiştirilip daha işlevsel örnekleri lehine ortadan kaldırılmasına karşı olmamışlardır. Burke bu meseleyi 'değişim' ve 'reform' kavramları üzerine dile getirdiği etimolojik bir tartışmayla açıklamaya çalışır. Burke değişimi köklü, esasi ve aşına olunan şeylerin ortadan kaldırılması olarak anlarken reformu ikincil niteliklere sahip, esasi olmayan şeylerin renovasyonu olarak görür. Bu tarz bir ayrımla Burke değişime karşı çıkar.¹⁹ Muhafazakâr düşünürler bu nedenle köklü bir değişiklik meydana getirme gayesi taşıyan Fransız Devrimine karşı olmuşlardır. Muhafazakârlara göre devrimciler asırlardır hizmet veren geleneksel değer ve

¹⁵ Bora, "Muhafazakârlığın Değişimi," 6-7; Bora, *Türk Sağının Üç Hali*, 54.

¹⁶ Safi, *Türkiye'de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri*, 15.

¹⁷ Tanıl Bora ve Burak Onaran, "Nostalji ve Muhafazakârlık: Mazi Cenneti," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Muhafazakârlık), Cilt 5, (İstanbul: İletişim, 2006), 234.

¹⁸ Owen Harries, "Muhafazakârlığın Anlamı," çeviren: M. Boşnak, *Liberal Düşünce*, Cilt 34, No. 9, (2004), 98-99; Safi, *Türkiye'de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri*, 47 vd.

¹⁹ Edmund Burke, "A Letter to a Noble Lord," Daniel E. Ritchie (ed.), *Further Reflections on the Revolution in France* (Indianapolis: Liberty Funds, 1996), 290-291.

kurumların işlevsel önemini anlamamakta, anarşi ve terör üretmekteydi. Fakat bu özellikleri taşımayan Amerikan Devrimi muhafazakârlarca kabul görmüştür. Burke'a göre Amerikan Devrimi reform niteliği taşıyan bir yeniliktir.²⁰

Epistemik geri-plan: Muhafazakâr düşünürler insan hayatının teorik, ussal ve soyut mülâhazalarla şekillendirilmesine karşıdır. Muhafazakârlar bunun yerine tecrübe ve gözleme dayanan **ampirizmi** rehber edinir. Burke der ki; ulusların asırlar boyu tecrübe edip kullana geldiği ve kullanımından fayda gördüğü değer ve kurumlar tek tek bireylerin veya birkaç kişinin ürettiği ussal çözüm önerilerinden daha iyidir. Burke'a göre insan işlerini başarılı bir şekilde idare etme sanatı olan siyasi bilgelik toplumların bütününe ortak tecrübesi sonucu ortaya çıkar, tek tek düşünürlerin teorik spekülasyonlarından değil. Siyasi bilgelik zamanın sınavını geçmiş, ayakta kalabilmiş ve yerleşmiş norm ve kurumlardan ve bunların tecrübesine sahip insanlardan edinilir. Bu nedenle muhafazakârlara göre insan kendisini bilinen, denenmiş ve değeri müşahede edilmiş şeylerle yönlendirmelidir.²¹ Ampirizmin muhafazakâr düşünürlerce önemini ifade ederken Burke der ki:

Herhangi bir siyasi öneride bulunmadan önce (olay, durum ve nesnelere) gözlerimle görmeliyim, bir şekilde ellerimle incelemeliyim. Sadece daimi durumları değil anlık durumları da. Tasdik etme, uygulama ve muhafaza yetisine sahip olmalıyım. Bütün destek yollarını ve engelleri görmeliyim. İşler planlandığı gibi gitmediğinde düzelterek yolları bilmeliyim. Nesnelere ve insanları görmeliyim.²²

Mülkiyet görüşü: **Özel mülkiyet** ve zenginlik konusunda muhafazakârların karma bir düşünceye sahip oldukları söylenebilir. Muhafazakârlara göre ticaret ve üretimle zenginleşme ve özel mülkiyet edinme bir hak ve özgürlüktür. Herhangi bir kanuni gerekçeyle veya siyasi iradeyle engellenemez.²³ Ve hatta bunlar teşvik de edilmelidir. Muhafazakârlara göre birçok faziletli davranış belli bir mal varlığı gerektirir. Fakirlere yardım etme, aile geçindirme, yakınlarla miras bırakma, dini ga-

²⁰ Ted Honderich, *Conservatism* (London: Hamish Hamilton, 1990), 6-7.

²¹ Anthony Quinton, *The Politics of Imperfection* (London & Boston: Faber & Faber, 1979), 16-17.

²² Edmund Burke, "A Letter to a Member of the National Assembly," Ritchie (ed), (1996), 62-63. Parantezyazara ait.

²³ Frank O'Gorman, *British Conservatism: Conservative Thought from Burke to Thatcher* (London & New York: Longman, 1986), 97-99.

yelerle seyahatlerde bulunma, dini, toplumsal ve kültürel merkezler ve kuruluşlar inşa etme bilinçli muhafazakârların arzuladığı ve beklediği davranışlardır.²⁴ Ayrıca insan barınma, beslenme, giyinme, evlenme vs. gibi çeşitli ihtiyaçları için belli bir mal varlığına sahip olmalı, yoksa bunun için çalışmalıdır.

Muhafazakârlar için insan hayatının en temel gayelerinden biri mutluluktur (saadet) ve buna ilk aşamada temel ihtiyaçların karşılanmasıyla erişilir. Bu nedenle muhafazakârlara göre insanların ticari faaliyet ve diğer yollarla para kazanmaları engellenmemeli ve insanlar kazançlarıyla mülk edinebilmelidir. Yine bu faaliyetleri gerçekleştirebilmek için malların ve hizmetlerin serbestçe sunulup satıldığı bir piyasa olmalıdır.²⁵ Bununla birlikte muhafazakârlar bazı insanların mülk edinmesine kimi zaman karşı olmuştur. Örneğin özellikle 19. yy'da suçluların, kadınların, yabancıların ve zencilerin mülk edinmesine karşı çıkan muhafazakârlar olmuştur. Yine mal sahiplerinin malları üzerinde tam tasarrufta bulunamayacakları bir kısım durumlardan bahsedilir. Örneğin temel gıda ve sağlık maddelerinin fiyatlarının arz-talep dengesine göre belirlenmesine karşıdırlar. İnsanlar bunları makul bir fiyata satın alabilmelidir. Yine muhafazakârlar kamu yararı, sağlığı ve güvenliğini dikkate alarak bir kısım mal ve hizmetlerin özel mülk edinilmesine karşıdırlar ki bunlar arasında barınma, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, ulaşım, iletişim, temizlik ve güvenlik gibi şeyler sayılabilir. Bunlar kamu otoritesince ve düşük bir ücretle karşılanmalıdır. Haliyle kamu malı olan yeraltı kaynaklarının devletçe işletilip elde edilen gelirlerin kamu yararı için harcanması gerektiğini savunmuşlardır.²⁶ Bunların dışında kalan durumlarda muhafazakârlar kamu otoritesinin geri plana çekilmesinden yana olmuşlardır. Bu noktada liberal iktisatçılara benzer şekilde ekonominin müdahalesiz, planlamasız ve kontrolsüz bir ortamda optimal bir düzeyde işleyeceği düşüncesini desteklerler.²⁷

²⁴ Russel Kirk ve muhafazakârlığın on ilkesi için bkz. Harry D. Reynolds, *How to Save the US* (Bloomington: Universe, 2009), 149-150; Robert Nispet, *Conservatism: Dream and Reality* (Milton Keynes: Open University Press, 1986), 58-59.

²⁵ Honderich, *Conservatism*, 86-91; ayrıca bkz. Roger Scruton, *The Meaning of Conservatism* (Basingstoke: Palgrave, 2001), 87-110.

²⁶ Peter Sinclair, "The Economic Roles of the State," Lord Blake and John Patten (eds.), *The Conservative Opportunity* (London: Macmillan, 1976), 56-60; Ann Spokes, "Social Services," Blake and Patten, *The Conservative Opportunity*, 107-109.

²⁷ Edmund Burke, *Thoughts and Details on Scarcity* (1795), 1-3.

Yönetim anlayışı: Muhafazakârların demokrasiyi benimsemesi çok zaman almıştır. Klasik muhafazakârlar **aristokrasiyi** yönetimin esas unsurları arasında görmekteydi. Mülkiyet sahibi olmayla yönetime katılma hakkı arasında yakın bir ilişki görülmüştür. Devlet yönetimi bir yetenek işiydi ve bu çoğu zaman aristokrat sınıfına mahsustu. Aristokrat sınıfının daha bilge, tecrübeli ve zengin olduğu ifade edilmekte ve yönetime diğer sınıflardan daha fazla katkı sağlayacağına inanılmaktaydı.²⁸ Edmund Burke bu doğrultuda ideal bir yönetim tarzı olarak 'gerçek doğal aristok-rasi'den bahseder. Burke'a göre küçükken aşağılanıp kötü muamelelere maruz kalmamış, ruhen sağlam, okuma, düşünme ve mülahazalarda bulunma imkânı olmuş, onur ve görev için gerektiğinde tehlikeye atılması gerektiğini bilen, ticaret yoluyla para kazanabilme konusunda başarı gösterip zekâsını kanıtlayabilmiş kişilerin yönetmesi daha idealdir.²⁹

Thomas Carlyle devlet yönetiminin akıl ve hikmet işi olduğunu ifade eder ve bu işe ehil olanların da yine akıl ve hikmet sahibi insanlarca seçilmesi gerektiğini savunur. Aristokrat sınıfının halka önderlik etmesi gerektiğini, aksi takdirde halkın yeni dâhil olunan endüstriyel hayatta kaybolacağını savunur. Bu nedenle genel oy hakkına da karşı çıkar.³⁰ Matthew Arnold da aynı nedenlerle aristokrasinin yönetime daha ehil olduğunu düşünmekte fakat eğitilmeleri durumunda alt tabakaların da yönetime katılabileceğini ifade etmekteydi.³¹

Muhafazakârların demokrasiye olumlu yaklaşmalarının diğer bir nedeni genel oy hakkı neticesinde üst sınıfların alt sınıfların merhametine terk edileceği ve üst sınıfların mülk ve statülerini kaybedeceği korkusuydu. Alt sınıf çoğu zaman cahil ve tecrübesiz görülmekteydi ve iktidara gelince kötü-lüğe meyledebileceğinden korkulmaktaydı.³² Aynı zamanda demokrasilerde karar alınmasının çok zaman aldığına, bir şey yapabilmek için çoğunlu-ğun onayının gerektiğine ve acil durumlarda bunun zorluklar çıkaracağına

²⁸ Honderich, *Conservatism*, 132-135.

²⁹ Edmund Burke, *An Appeal from the New to the Old Whigs* (London, 1791), 129-131.

³⁰ Thomas Carlyle, *Latter Day Pamphlets* ("The Present Day" and "Downing Street,"), (London, 1950).

³¹ Matthew Arnold, *Mixed Essays* (New York: Macmillan, 1880), 5-9; Matthew Arnold, *Culture and Anarchy* (Oxford & New York: Oxford University Press, 2006).

³² William Edward Hartpole Lecky, *Democracy and Liberty* (New York: Longmans, Green and Co., 1903), 258-261.

dikkat çekilmekteydi.³³ Zamanla demokrasinin kaçınılmaz bir süreç olduğunu gören muhafazakârlar iktisadi perspektifleriyle de alakalı olarak görüşlerini devlet yönetiminde üst sınıfların daha fazla oy hakkına ve yetkiye sahip olması, mülkiyet ve statü haklarının korunması ve refah devleti harcamalarının üst düzeyde tutulması gerektiği yönünde değiştirmişlerdir.³⁴ 20.yy'da demokratik hakların gelişmesi ve evrensel değer haline gelmesinden sonra muhafazakârlar da eşit oy ilkesini kabul etmişlerdir.

Toplum görüşü: Muhafazakârlar **organik** bir **toplum** yapılanmasından yanadır. Muhafazakârlara göre toplumun varlığı ve bütünlüğü parçaların uyum içinde işlevlerini yerine getirmesine ve yine parçaların varlığı da toplumun devamına bağlıdır. Muhafazakârlara göre insan ancak bir toplum içinde insan olduğunu idrak edebilir.³⁵

Yaşam için gerekli olan beslenme, barınma, manevi destek, iş, evlilik gibi temel nitelikli birçok şey işlevsel bir toplumsal yapı içinde sağlanabilir. İnsan kimliğini atalarından miras kalan gelenek ve görenekler üzerinden inşa eder. Toplum, kökleri tarihin derinliklerine varan bir ağaca benzer. Oluşumu yüzyıllar almış ve tek tek bireylerden bağımsız olarak meydana gelmiş bir üstyapıdır. Toplum gerektiğinde yine kendi kolektif aklına ve programına bağlı olarak değişip başka bir şekle bürünebilir. Değişim gerektiğinde kendiliğinden ve yavaş yavaş gerçekleşir.³⁶ Çünkü toplumun akli çıkarımlarla kavranamayacak bir işleyiş şekli vardır ve ani bir değişiklik yıkım ve kaos ortamı oluşturur. Muhafazakârlar bu nedenle toplum mühendisliğine her türlüşüne karşı olmuşlardır. Toplumun akli ilkelere ve kurgulara dayalı olarak değiştirme çabalarını doğal ortamda büyüyüp şekillenmesi gereken bir ağacın yapraklarına ve kollarına şekil vermeye benzetirler. Ki böyle bir çaba ağacın kırılmasına ve yok olmasına sebep olabilir.³⁷

³³ James Fitzjames, *Liberty, Equality, Fraternity* (New York: Holt & Williams, 1973), 238-249; Henry Sumner Maine, *Popular Government* (London: John Murray, 1886), 88-100.

³⁴ Frank O'Gorman, *British Conservatism: Conservative Thought from Burke to Thatcher* (London & New York: Longman, 1986), 29-52. Soyluların daha fazla oy hakkına sahip olması gerektiği görüşlerini muhafazakârlar güçlenen liberal hareketler neticesinde terk etmek zorunda kaldıysa da diğer görüşlerini uzun süre sürdürmüşlerdir.

³⁵ Anthony Quinton, *The Politics of Imperfection* (London & Boston: Faber & Faber, 1979), 16.

³⁶ Clinton Rossiter, *Conservatism in America* (New York: Knopf, 1982), 27.

³⁷ Akli hesapların çoğu zaman hatalı sonuçlar verdiği, verebileceği ve bunun yerine empirizmin, geleneğin ve tecrübenin rehber edinilmesi gerektiği yönünde felsefi bir tartışma için bkz. Michael Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays* (London: Methuen & Co., 2001), 80-110, 168-196.

Ahlak anlayışı: Muhafazakâr düşüncenin diğer bir önemli teması **din** ve **ahlak** üzerine yapılan vurgudur. Muhafazakârlar dini ve ahlaki toplumun en köklü ve işlevsel kurumlarından biri olarak görmüşlerdir. Jakobinlerin kiliseye karşı saldırıları başta Edmund Burke olmak üzere birçok muhafazakârın tepkisini çekmiştir. Muhafazakârlar için din ve ahlak öncelikle samimi olarak bağlılık gösterilmesi gereken tarihi bir gerçekliktir. Din ve ibadet özgürlüğünün kanuni güvence altına alınması gerektiğini savunmakla birlikte klasik muhafazakârların çoğu dinin siyasi bir reçete olarak kullanılmasına karşı olmuş, bunu tehlikeli bulmuşlardır. Burke bunu şu şekilde ifade eder: “Siyaset ve vaaz kürsüsü birbirleriyle asla uyuşmayan kavramlardır. Kilisede Hıristiyanlığın şifa veren hayırsever sözlerinden başka bir söz duyulmamalıdır.”³⁸ Muhafazakârların din ve ahlak kavramları üzerine yaptıkları vurgu daha çok onun işlevsel öneminden ileri gelir. Muhafazakârlara göre dini ve ahlaki emirler insanları dengeli, barışçı, yardımsever olmaya davet eder. Bu şekilde insan hayatı huzur ve istikrara kavuşur. Din ve ahlak insanları yalnızlıktan, yabancılaşmaktan, asosyallikten ve bunların sebep olduğu psikolojik sorunlardan korur. Ayrıca dini kurumlar etrafında şekillenen sivil toplum örgütleri devlet üzerinde bir etki mekanizması kurarak keyfi ve kötü yönetimlere karşı baskı oluşturur. Yine din ve ahlakın insanları iyiliğe sevk ettiğine dikkat çekilerek manevi bilinçliliğe sahip yöneticilerin keyfi hareket etmektan kaçınacağına inanılır.³⁹

FARKLI MUHAFAZAKÂRLIKLAR

“Muhafazakârlık Kavramı” başlığı altında muhafazakârlığın farklı tanımlamalarını yaparken doğal olarak muhafazakârlık türlerine göndermelerde bulunduk. Ancak bu tanımlamalarda türlerden çok belli karakteristikler esas alınmıştı. Burada ise muhafazakârlığın yere, zamana ve yaklaşıma bağlı olarak ortaya çıkan farklı türlerine değinilecektir.

Geleneksel Muhafazakârlık

Yukarıda “Muhafazakârlığın Belli Başlı Özellikleri” başlığında açıkladığımız özellikler büyük ölçüde geleneksel muhafazakârlığı nitelemekte-

³⁸ Robert Nisbet, *Conservatism: Dream and Reality* (Milton Keynes: Open University Press, 1986), 74.

³⁹ Nisbet, *Conservatism*, 68-74.

dir. Geleneksel muhafazakârlar toplumsal kurumların kökten ortadan kaldırılıp yerine yenisinin ihdas edilmesi yerine mevcut olanın tedrici bir şekilde reforme edilmesinden yanadır. Huntington'a göre muhafazakârlık her hangi bir ideolojiye karşı olmayabilir, belki o ideolojiye eklemleşebilir. Ama onun hiçbir şekilde uzlaşmayacağı şey radikalizmdir.⁴⁰

Akıl ve teoriden çok deney ve gözlemin rehberliğini yeğler. Özel mülkiyeti desteklemekle birlikte refah devleti politikalarına geniş yer verirler. İdeal yönetim tarzı olarak günümüzde demokrasiyi benimsemiş olmakla beraber elitist, merkezîyetçi ve hiyerarşik parti yapılanmaları şeklinde görünürler. Anarşik ve bireyci toplumlara karşı olup organik kolektif toplum inşası idealini paylaşırlar. Son olarak da din ve ahlak geleneksel muhafazakârlar için hayatın her aşamasında büyük önem arz eder. Geleneksel muhafazakârlığı bu şekilde tanımlarken günümüzde muhafazakârlığın çeşitli kollara ve türlere ayrıldığını görmekteyiz. Liberal muhafazakârlık, toplumsal muhafazakârlık, kültürel muhafazakârlık, liberter muhafazakârlık, yeni muhafazakârlık, dini muhafazakârlık gibi farklı türleriyle karşılaşmakta olduğumuz muhafazakâr düşünce akımlarını incelediğimizde kimi zaman diğer düşünce akımlarıyla etkileşim içinde kimi zaman da muhafazakâr düşünür ve eylemcilerin muhafazakârlığın sadece belli özellikleri üzerine odaklanmış olmaları nedeniyle farklılaşma eğilimi içine girdiğine şahitlik etmekteyiz.

Liberal Muhafazakârlık

Günümüzde muhafazakârlığın en yaygın örneklerinden biri olarak karşımıza çıkan liberal muhafazakârlık sosyo-siyasi platformda düzen, istikrar, din ve ahlak temalarının önemi üzerine yapılan vurguyu sürdürmekle birlikte ekonomik platformda serbest piyasa ilkelerini makul bulan çağdaş bir muhafazakârlık türü olarak tanımlanabilir. Liberal muhafazakârlığın ortaya çıkışında 1974 küresel petrol krizinin büyük etkisi olmuştur. Krizle birlikte refah devleti politikalarının devlet hazinesi üzerinde büyük yük oluşturduğu, ekonomiyi hantallaştırdığı, verimliliği azalttığı ve krizlerle mücadeleyi zorlaştırdığı izlenimini edinen bazı muhafazakâr hükümetler ekonomiyi serbest piyasa ekonomisi ilkeleri doğrultusunda reforme etmiştir. Margaret Thatcher başkanlığındaki İngiliz Muhafazakâr Partisi ve Ronald Reagan başkanlığındaki Cumhuriyetçiler

⁴⁰ Harries, *Muhafazakârlığın Anlamı*, 98-99.

liberal muhafazakârlığın en önemli temsilcileri olarak karşımıza çıkar. Milton Friedman, Friedrich von Hayek ve Robert Nozick gibi liberal ekonomistlerin de görüşlerinden etkilenen Thatcher ve Reagan, iktidarları döneminde ekonomide ciddi liberal reformlar hayata geçirmiştir. Özellikle Thatcher, başbakanlığı döneminde hırslı bir reform programıyla İngiliz telekomünikasyon ve gaz işletmelerini özelleştirmiş, kamuya ait bir çok mal ve mülkü satışa sunmuş, yatırımı teşvik için vergilerde indirim gitmiş, özel şirketlere çalışanlarının ücretlerini istedikleri gibi belirleme serbestisi tanımış, Keynesçi arz yanlı ekonomi politikalarını terk etmiş ve bunun gibi bir çok uygulamayla devletin ekonomiden ciddi anlamda çekilmesini sağlamıştır.⁴¹

Liberter Muhafazakârlık

Liberter muhafazakârlık yalnızca iktisadi sahalarda değil aynı zamanda siyasi, idari, sosyal, kültürel, dini, ahlaki ve insan hayatını ilgilendiren diğer sahalarda da sınırlı devlet düşüncesini savunan istisnai bir muhafazakârlık türü olarak karşımıza çıkar. *Laissez-faire* ilkelerine radikal düzeyde bağlılık gösteren liberter muhafazakârlar, liberallerin serbest piyasa ilkeleri aleyhine benimsedikleri değer ve politikaları birer ilkesizlik ve tutarsızlık örneği olarak görür ve liberal olarak adlandırılmaktan hoşlanmazlar. Liberter muhafazakârlar devlet müdahalesinin her sahada kardan çok zarar getirdiğini, verimliliği düşürdüğünü ve istenilen sonuçları vermekten çok uzak olduğunu savunurlar. Ekonomik kalkınma, özgürlük, düzen ve istikrar temel gayeler arasında yer almakla birlikte bunların ancak her şey doğal seyrine bırakıldığında tam olarak özgür bir ortamda gerçekleşeceğine inanırlar. Bu nedenle vergilerin iyice düşürülmesi, iş dünyasının serbest bırakılması, sosyal güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi, refah devleti politikalarına tamamen son verilmesi, göç, seyahat, eğitim ve hatta cinsellik, uyuşturucu, silah kullanımı gibi sahalarda insanların tamamen serbest bırakılması gerektiğini savunurlar. Özellikle ABD'deki Cumhuriyetçiler arasında yer bulan liberter muhafazakârlığın önde gelen temsilcileri arasında Murray N. Rothbard, William E. Simon ve Charles A. Murray gibi isimler sayılabilir.⁴²

⁴¹Gillian Peele, "British Conservatism: Ideological Change and Electoral Uncertainty," Brian Girvin, *The Transformation of Contemporary Conservatism* (London: Sage, 1988), 18-27.

⁴² Robert Brent Toplin, *The Right's Political Religion* (Kansas: University Press of Kansas, 2006), 63-100.

Yeni Muhafazakârlık

Yeni muhafazakârlık (neo-conservatism), özellikle ABD’de faaliyet gösteren ve diğer muhafazakâr ekollerden aktif dış politika savunusuyla ayrılan bir siyasi düşünce akımıdır. Ekonomik, toplumsal ve iç siyasi meselelerde farklı görüşler takip edebilen yeni muhafazakârlar ABD’nin uluslararası sorunların çözümünde aktif rol oynaması, bu süreçte diplomasiden çok askeri yöntemlere yer vermesi ve uluslararası camianın onayını beklememesi gerektiğini savunur. Yeni muhafazakârlara göre ABD dış politikası dışişleri bakanlığınca değil savunma bakanlığı tarafından yönlendirilmelidir. ABD diğer ülkelerle kurmuş olduğu ittifak ve ortak savunma antlaşmalarını terk etmeli ve dış kaynaklı ülke sorunlarına hızlı bir şekilde gerektiğinde askeri yöntemlerle çözüm getirmelidir. İttifakların ulusal egemenliği zedelediği, karar alma ve uygulama noktasında sıkıntılara neden olduğu savunulur. Dış politika ABD çıkarlarına öncelik verilmeli ve uluslararası toplumun çıkarları ikinci planda tutulmalıdır. Yeni muhafazakârlar liberalleri tavizci, pasif ve korkak olarak niteler. George W. Bush döneminde ABD dış siyasetinde aktif rol oynamaya başlayan yeni muhafazakârlar 11 Eylül saldırılarıyla ilişkisi olmaması ve kitle imha silahları ürettiği kanıtlanamamasına rağmen Irak Savaşının başlamasına öncülük etmiş ve bu iş için Birleşmiş Milletlerin onayını dahi beklememiştir. Daha sonra Irak Savaşının gerekçesi demokrasi ve insan hakları için tiranlığa karşı savaş olarak değiştirilmiş ve ABD’nin bundan böyle küresel değer ve kurumlar için istediği ülkeye karşı askeri yöntemler kullanabileceği mesajı verilmiştir.⁴³

Toplumsal Muhafazakârlık

Toplumsal muhafazakârlık diğer muhafazakâr ideolojilere göre aile ve toplum temaları üzerine yapılan vurguyla diğerlerinden ayrılır. Çağdaş liberalizmin aşırı bireyciliğine toplumu egoist insanlarla doldurduğu gerekçesiyle tepkiseldirler. Toplumsal muhafazakârlara göre aile bireyler için bir psikolojik destek, sıcaklık, barınma ve güvenlik merkezidir. İnsanlar görüş ve duygularını ilkin aile içinde dile getirir ve toplumsal gelişmelerinin ilk adımlarını burada atar. Aile insan hayatına disiplin kazandırır ve insana ihtiyaç duyacağı sosyal davranış kodlarını öğretir. Bu

⁴³ James Mann, *Şahinlerin Yükselişi: Bush’un Savaş Kabinesinin Gerçek Hikayesi*, çevirenler: Hakan Köni, Mehmet Durmuş, Çağrı Çobanoğlu (İstanbul: İlk Yayınları, 2004).

nedenle toplumsal muhafazakârlar sağlıklı bir toplum için geleneksel ailenin devlet tarafından desteklenip korunması gerektiğini savunur. Pozitif haklar kavramını desteklerler ve ev ve arsa sahibi olma, iş, eğitim ve sosyal güvenlik gibi konularda ailelere kolaylıklar sağlanması gerektiğini savunurlar. Toplumsal muhafazakârlar evliliği bir erkek ve kadın arasında varılan kanuni bir akit olarak görür. Eşcinselliğe, uyuşturucuya, evlilik dışı ilişkiye karşı dururlar.⁴⁴ Toplumsal muhafazakârlar bireyi toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak görür. İnsan, kimliğini ciddi anlamda toplumsal ve kültürel ilişkiler sayesinde inşa eder. Toplumla bütünleşebilmiş insanların izole olmuş insanlara oranla daha iyi akıl yürüttebildiğini ve daha sorumlu davrandığını savunurlar. Emile Durkheim bu doğrultuda toplumdan soyutlanmanın bir neticesi olarak ortaya çıkan anomi ve yabancılaşma sorunlarına dikkat çeker.⁴⁵ Bu meyanda Robert Nispet kitle toplumunun yükselişini ve toplumsal bağların zayıflayıp geleneksel değer ve otoritenin yok olmasını ciddi bir sorun olarak görür.⁴⁶

Kültürel Muhafazakârlık

Kültürel muhafazakârlık, toplumun sahip olduğu kültürel mirasın korunup toplumsal hayatı şekillendirmede daha fazla yere sahip olması gerektiği savunusuyla dikkat çeken bir muhafazakârlık türüdür. Kültürel muhafazakârlar çoğu zaman kültürel değerlerin, ahlak ve standartların eskisi gibi saygı görmediği, liberal ve Marksist düşünce ve hareketlerce aşındırıldığı, bunlara devlet eliyle engel olunması gerektiği şeklinde savunular dile getirir. Farklı ülkelerde olsalar da çoğu, okullarda cinsellik dersi verilmesine, evrim teorisinin öğretilmesine, eşcinsel evliliğe karşı olup, din ve ahlak eğitiminin okul müfredatından eksik edilmemesi gerektiğini savunur.⁴⁷

⁴⁴ Parti programını sosyal muhafazakârlık uyarınca şekillendirmiş partilere Almanya'daki Bavyera Sosyal Birlik Partisi ve Avustralya'daki Önce Aile Partisi (Family First Party) örnek verilebilir. Bavyera Sosyal Birlik Partisi programına <http://www.csu.de/> linkinden, Önce Aile Partisinin programına <http://www.qld-familyfirst.org.au/> linkinden ulaşılabilir.

⁴⁵ Émile Durkheim, *The Division of Labour in the Society* (New York & London: Free Press & Collier-Macmillan, 1964), 182-183.

⁴⁶ Robert Nispet, *Twilight of Authority* (London: Heinemann, 1976).

⁴⁷ Eric Donald Hirsch kültürel muhafazakârlığı işlevsel bir bakış açısıyla çağdaş bir insan olmanın bir gereği olarak görür. Eskiden olduğu gibi günümüzde de insanların belli bir kültürel zemin üzerinden toplumsal hayata entegre olduğunu dile getirir. Bkz. Eric Don-

Kültürel muhafazakârlık, kültürün bir sabit düşünce ve hakiki değerler kaynağı olamayacağı, mutlakliyetin insan hayatının hiçbir sahasında kabul edilemeyeceği savunuyla öne çıkan kültürel rölativizmi eleştirir. Amerikan kültürel muhafazakârlarının önde gelen isimleri arasında yer alan Allan Bloom'a göre kültürel rölativizm Amerikan toplumunun 1960'lardan beri yaşamış olduğu nihilizm, narsisizm ve anarşizm kaynaklı sorunların temel sebebidir. Bloom Amerika'da yaşam standardının düştüğünü çünkü insanların kültürel değerlere eskisi gibi önem vermediğini söyler. Batı klasiklerinin, eski Yunan felsefesinin ve İncil'in Batı kültürünün yapı taşları olduğunu ifade eden Bloom genç nesillerin bunları okuyup rehber edinmesi gerektiğini vaaz eder. Binlerce yıllık Batı medeniyeti çalışmaya ve düşünmeye değer büyük fikir ve hikmetler üretmiştir ve bunların değeri dikkate alınmalıdır, der. Bloom 1950'lerin sonlarına kadar Amerikan üniversitelerinde klasiklerinin ve Yunan felsefesinin zorunlu ders olduğunu, fakat 1960'lardan itibaren bunların müfredattan kaldırıldığını ve bunun çok talihsiz bir gelişme olduğunu kaydeder. Üniversite kampüslerinde entelektüel bir derinliği olmayan ve insanları hayvanlaştıran Rock müziğe hayranlığının hastalık derecesine ulaştığını ve profesörlerin öğrencilere Amerikan kültürel değerlerini hiçe sayarak Marksizm, Leninizm ve Psikanaliz gibi materyalist düşünce akımlarını telkin ettiğini iddia eder.⁴⁸

Dini Muhafazakârlık

Dini nitelikli muhafazakâr partilerin ekonomik liberalizmi benimsedikleri, fakat bununla birlikte kamusal fayda ilkesi doğrultusunda güçlü bir refah devleti savunusu içinde oldukları görülmektedir.⁴⁹ Minimal devlet ve sınırsız özgürlük sloganıyla hareket eden liberter muhafazakârlığa

ald Hirsch, *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know* (Boston: Houghton Mifflin, 1987), 10, 17-18, 98-109, 134-151.

⁴⁸ Allan David Bloom, *The Closing of the American Mind* (New York: Simon and Schuster, 1997), 51-52, 56-57, 68-75, 149-151.

⁴⁹ Toprak ve Çarkoğlu Türkiye'de ampirik muhafazakârlık araştırması çalışmalarında kullandığımız kavrama benzer şekilde "Din temelli muhafazakârlık" kavramını kullanmışlardır. Bunu sosyolojik anlamda, yani toplumsal kümeleri ifade etmek için kullanmışlardır. İlkini 1999, ikincisini 2006 yılında yaptıkları çalışmalarında Türkiye'de genel olarak muhafazakârlığın arttığını ama din temelli muhafazakârlığın görece azaldığını saptamaktadırlar. Ali Çarkoğlu, Binnaz Toprak, *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*, (İstanbul: TESEV, 2006), 79.

tamamen karşıdılar. Dış politikada en saf haliyle yeni muhafazakârlara benzediklerini, sık sık aktif ve agresif dış politika söylemleriyle gündeme geldiklerini söyleyebiliriz. Toplumsal bağlara ve kültürel değerlere son derece önem vermekle birlikte bunların dini ve ahlaki normlar çerçevesinde oluşturulup sürdürülmesinden yana olmuşlardır. Dini nitelikli muhafazakâr parti ve sivil toplum örgütleri arasında Amerika’da evanjelist gruplar, Jerry Falwell liderliğindeki Moral Majority, Christian Voice, Christian Coalition of America, the Family gibi örgütler sayılabilir. Türkiye’de ise İslamcı yönü ağır basan Milli Görüş partileri bu çerçevede sayılabilir. Ayrıca merkez sağ partilerde ve Ak Parti’de de dini muhafazakârlık damarının güçlü olduğu söylenebilir. Bu genel tanımlamadan sonra Amerika ve Türkiye örneklerinde dini nitelikli muhafazakâr partilerin kürtaj, eşcinsellik, komünizm, din ve ahlak eğitimiyle ilgili görüşlerini karşılaştırmalı olarak mercek altına alabiliriz.

AMERİKA ve TÜRKİYE ÖRNEKLERİNDE DİNİ MUHAFAZAKÂRLIK

Kürtaj

Kürtaj, Amerikan dini muhafazakârlarının karşı olduğu fiiller arasında başta gelir. Hareket kürtaja karşı örgütlü ve güçlü bir mücadele vermektedir. Çünkü kürtaj en temel insan hakkı olan yaşama hakkının ihlali olarak görülmektedir. Harekete göre insan hayatı annenin hamile kaldığı ilk günden başlar. Anne karnındaki bir bebeğin doğum dışı herhangi bir sebeple alınması cinayet olarak kabul edilir. Bu nedenle harekete mensup olanlar Amerika’nın tamamında anayasal ve kanuni değişikliklerle kürtajı yasaklatmaya çalışmaktadır. Masum insan hayatına son vermek olarak görülen kürtaj bariz bir dille “şeytana hizmet etmek” şeklinde yorumlanmaktadır. Hareket bir yandan kürtajın tamamen kaldırılması yönünde çaba gösterirken diğer yandan kürtaja sebebiyet veren şeyleri ortadan kaldırmaya yönelik icraatlar teklif etmektedir. Bu teklifler arasında evliliğin teşviki ve kolaylaştırılması, evlilik sonucu doğan çocuklar için ailelere maddi destek sağlanması, evlilik dışı doğum ve 18 yaş altı hamileliklerin destek kapsamı dışına alınması, hamilelik bakım ve bilgilendirme merkezlerinin kurulması, kürtaja karşı eğitim gibi şeyler yer al-

maktadır.⁵⁰Amerikan dini muhafazakârları bununla da yetinmemekte kimi zaman kürtaj kliniklerini ve bu kliniklerde çalışan doktor ve diğer görevlileri fiziksel saldırılara hedef edinmektedir.⁵¹

Amerikan dini muhafazakârları kadar olmasa da Türkiye’de de dini nitelikli muhafazakâr partiler özellikle son yıllarda kürtaja karşı açık bir tavır almıştır. Benzer şekilde insan hamileliğin ilk gününden başlayarak yaratılmış bir varlık olarak düşünülmekte ve hamileliğin hiçbir aşamasında anne karından alınmayacağı görüşü hâkimdir. AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan kürtajı açıkça bir cinayet olarak gördüğünü ifade etmiş ve konuyla ilgili mevcut düzenlemeleri değiştirme yolunda olduklarını belirtmiştir.⁵² Bu amaçla AK Parti Mayıs 2012’de Sağlık Bakanı Recep Özdağ’ın hazırladığı bir rapor ve yasa tasarısıyla kürtajı ciddi anlamda sınırlama konusunda azim göstermiştir. AK Parti kürtajın bir aile planlaması yöntemi olarak kullanılmasına son derece karşı olduğunu ve muhafazakâr arka-planın bir ürünü olarak nüfus artışını desteklediğini belirtmiştir.⁵³ Parti kürtaj için nihai kararın anneye ait olması gerektiği görüşüne karşıdır, çünkü anne karındaki bebeğin de anne gibi bir insan olduğu düşünülmektedir. Kürtaj konusunda daha sert bir tavır sergileyen Saadet Partisiye kürtaja ek olarak kürtajın en önemli sebeplerinden biri olan zinanın da yasaklanması gerektiği görüşündedir.⁵⁴

Eşcinsellik

Eşcinsellik, Amerikan dini muhafazakârlarının son derece karşı olduğu ikinci önemli konudur. Eşcinselliği dini bir dille şeytanın geleneksel aile değerlerine ve İncil’e saldırısı olarak gören Amerikan dini muhafazakârları miting, referandum, imza, dilekçe ve bağış kampanyaları düzenleyerek bu fiili Amerika genelinde yasaklatma ve suç olarak tanımlatma gayretini içindedir. Özellikle Cumhuriyetçiler aracılığıyla hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan Amerikan dini muhafazakârları eşcinselliğin kanuni gü-

⁵⁰ Francis J. Beckwith, *Defending Life: A Moral and Legal Case against Abortion Choice* (New York: Cambridge University Press, 2007); Martin Durham, *The Christian Right, the Far Right and the Boundaries of American Conservatism* (Manchester and New York: Manchester University Press, 2000), 84-98.

⁵¹ Patricia-Baird Windleve Eleanor J. Bader, *Targets of Hatred: Anti-Abortion Terrorism* (New York: Palgrave, 2001), 63-86.

⁵² *Hürriyet*, “Kürtaj Yasası Çıkaracağız,” 30 Mayıs 2012.

⁵³ AK Parti, “Kürtaj Aile Planlamasında Bir Yöntem Değil,” 29 Mayıs 2012, www.akparti.org.tr/site/haberler/kurtaj-aile-planlamasinda-bir-yontem-degil/26606

⁵⁴ *Radikal*, “Zina Serbest: Kürtaj Yasak,” 3 Haziran 2012.

vence altına alınmasına ve eşcinsellerin askerlik ve diğer kamu hizmetlerinde görev almasına son derece karşıdır. Eşcinselliğe karşı verilen mücadeleyi bir haçlı seferi olarak tanımlayan Amerikan dini muhafazakârları, kimi hedeflerinde başarılı olmuş ve eşcinselliğin kanuni güvence altına alınmasını bazı eyaletlerde engellemiştir. Eşcinsel grup ve hareketlerin halka homoseksüelliği normal bir şeymiş gibi lanse etmeye çalıştıklarını belirten Amerikan dini muhafazakârları bunların Amerika'nın güzide kurumları olan okul, kilise, hükümet ve aile gibi kurumları yok etmeye çalıştıkları görüşünü destekler. Amerikan dini muhafazakârlarına göre çoğu seks suçları, cinsi hastalıklar ve genç ölümler eşcinsellikten ileri gelmektedir. Amerika'nın maruz kaldığı doğal felaketleri ve diğer sıkıntıları Tanrı'nın bu tür günahlar nedeniyle Amerikan halkına gönderdiği birer ceza olarak algırlar. Eşcinselliğin tedavi edilmesi ve tekrarlanması durumunda cezalandırılması gerektiği görüşündedirler.⁵⁵

Türk dini muhafazakârlığında eşcinsellik karşıtlığının Amerikan örneğindeki kadar eski ve ayırt edici bir özellik olarak dikkat çektiğini söyleyemeyiz. Bunda hareketin eşcinselliğe karşı özgürlükçü bir tavır takınmasından ziyade eşcinselliğin Türkiye'de yaygın bir fenomen olmaması ve bu doğrultuda haklar talep edilmemiş olması gibi sebepler etkili olmuş olabilir. Türkiye her ne kadar Cumhuriyetin ilanından sonra hızlı bir modernleşme sürecine girdiyse de din toplumsal hayatı şekillendirmede hala önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Eşcinsellik, Amerika'nın aksine Türkiye'de 1990'lardan sonra gündemde yer almaya başlayan bir meseledir. Eşcinsellikle ilgili Türk dinî muhafazakârlarınca beyan edilen ilk yorum AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'dan gelmektedir. Erdoğan'ın 2002'de kendisine yöneltilen bir soruya cevaben "Eşcinsellerin de kendi hak ve özgürlükleri çerçevesinde yasal güvence altına alınması şart. Zaman zaman bazı televizyon programlarında onların da muhatap oldukları muameleleri uygun bulmuyorum." dediği görülmektedir.⁵⁶ Bu ilk görüş beyanının Refah Partisi ve Fazilet Partisinin Anayasa Mahkemesince kapatılmış olmasının etkisi altında vuku bulduğunu not etmek lazım. Erdoğan hapisten yeni çıkmıştır ve tekrar laiklik karşıtlığıyla mahkeme önüne çıkarılma korkusu vardır. Benzer şekilde Ak Parti milletvekili ve TBMM İnsan Hakları Komis-

⁵⁵ Martin Durham, *The Christian Right*, 43-47, 53-57; Daniel K. Williams, *God's Own Party: The Making of the Christian Right* (New York: Oxford University Press, 2010), 147-153.

⁵⁶"Erdoğan'dan Canlı Yayında Eşcinsellere Yasal Güvence Şart Sözü," <http://www.youtube.com/watch?v=jX2GPQNn6Wo>

yonu Başkanı Zafer Üskül'ün Mayıs 2008'de eşcinsellerce kurulmuş olan KAOS GL derneğince düzenlenen "Homofobiye Karşı Buluşma" adlı toplantıya katıldığı görülmektedir. Üskül'ün toplantıda "Haklarınızın ihlal edildiğini düşündüğünüz durumda adresiniz belli. Bize başvurabilirsiniz." dediği not edilmektedir. Sorulan sorulara Üskül, farklı cinsel tercihleri olanlar da insandır, bu nedenle kötü muamelelere maruz bırakılamazlar, diye cevap vermektedir.⁵⁷

Fakat AK Parti'nin 2013'te eşcinselliğe karşı belirgin şekilde karşıt bir tavır aldığı görülmektedir. Örneğin BDP ve CHP'nin yeni anayasa uzlaşma komisyonunda dile getirdiği "etnik köken, cinsel yönelim ve cinsel kimliğe karşı ayrımcılığa tabi tutulamayacağını güvence altına alınması" önerisi AK Parti tarafından reddedilmiştir. AK Parti cinsel yönelim ifadesinin maddeye eklenmesine karşı olduğunu belirtmiştir.⁵⁸ Takip eden günlerde mecliste öneride ısrar eden bir CHP milletvekiline karşı AKP Düzce Milletvekili İbrahim Kormaz, "O söylediğin ahlaksızlıktır. Sen ahlaksızlığı savunuyorsun." diyerek karşı çıkmıştır.⁵⁹ Söz alan AK Parti İstanbul milletvekili Türkan Dağoğlu ise eşcinsellik anormal bir davranıştır, demektedir. Dağoğlu devamında AK Parti'nin özgürlük ve eşitlikten yana olduğunu, fakat Türk kültür ve kimliğine aykırı şeylerin, toplumun bozulmasına ve yozlaşmasına sebebiyet verecek şeylerin demokrasinin bir gereğiymiş gibi lanse edilip yasalaştırılmayacağını ifade etmiştir.⁶⁰

Komünizm

Komünizm karşıtlığı özellikle Soğuk Savaş yıllarında Amerikan dini muhafazakârlarının fazlaca dikkat çeken bir özelliğiydi. Sovyetlerin yıkılması ve arkasından komünizmin küresel anlamda bir ideoloji ve devlet düzeni olarak cazibesini yitirmeye başlamasıyla hareketin bu özelliğinin yavaş yavaş zayıfladığını söyleyebiliriz. Soğuk Savaş yıllarında komünizm hem içte hem de dışta Amerika'yı tehdit eden en büyük tehlikelerden biri olarak görülmekteydi. Amerikan dini muhafazakârlarınca komünist örgütler halkı ateizm, ahlaksızlık ve din düşmanlığına davet etmekte, Amerikan kültür ve

⁵⁷ *Haber ve Saire*, "Eşcinseller, Vakit, Saadet Partisi, CHP, AKP..." Mayıs 2008, <http://www.habervesaire.com/news/escinseller-vakit-saadet-partisi-chp-ak-parti-595.html>

⁵⁸ *Radikal*, "AKP'den Anayasa'da Eşcinsellik Vetosu: Bu Bozulma Onaylanamaz," 22 Mayıs 2013.

⁵⁹ *Düzce'nin Sesi*, "Mecliste Homoseksüellik Önergesine Yılmaz'dan Sert Çıkış," 29 Mayıs 2013.

⁶⁰ *Son Dakika*, "Mecliste Eşcinsel Tartışma," 29 Mayıs 2013, <http://www.sondakika.com/haber/haber-mecliste-escinsel-tartisma-4679909/>

kimliğini yok oluşla tehdit etmekteydi. Komünizm şeytanın Amerika'yı yıkmak için icat ettiği sapkın bir ideolojydi. Komünizm asla hafife alınmamalı ve komünist örgütler Amerika'da yasaklanmalıydı. Bu tür örgütlere mensup olan devlet memurları birer Sovyet ajanıydı ve bunların devlet hizmetinde çalıştırılmaması gerekiyordu. Amerikan dini muhafazakârları düzenlemiş oldukları konferans, seminer, radyo ve televizyon programları ve yayımlanan kitap, dergi ve makalelerle orduyu, siyasetçileri, iş adamlarını, din adamlarını, öğrencileri ve diğerlerini komünizme karşı birlikte hareket etmeye çağırmıştır.⁶¹

Harekete göre komünizm Sovyetler Birliği ve uydu ülkeleri aracılığıyla dışta da ülkeyi tehdit etmekte, Amerikan egemenliğini ve bütünlüğünü zedelemeye çalışmaktaydı. Komünizme karşı verilen uluslararası mücadele özgürlük, inanç ve demokrasi için sarf edilen bir haçlı seferi olarak görülmekteydi. Amerikan dini muhafazakârları bu nedenle Soğuk Savaş yılları boyunca komünizme karşı tavizsiz bir mücadele verilmesi gerektiğini savunmuş ve küresel bazda anti-komünist gerilla mücadelelerine her türlü desteğin verilmesinden yana olmuştur. Vietnam Savaşı yıllarında tam anlamıyla savaş yanlısı bir tutum sergileyen Amerikan dini muhafazakârları, Amerika'nın zafer için daha sert önlemler alması ve gerektiğinde hiç çekinmeden Hanoi'ye nükleer bombayı bırakması gerektiğini savunuyordu.⁶² Küresel bazda kendi örgütleri aracılığıyla da komünizme karşı mücadele veren hareket kimi zaman misyonerlik faaliyetlerinin de bir parçası olarak dünyanın birçok yerinde insanları inanca davet etmekte, komünizme karşı telkinlerde bulunmaktaydı. Amerikan dini muhafazakârları arasında Anti-Komünist Haçlı Seferleri isimli sivil toplum örgütünün kurucusu olan Billy James Hargis önemli bir isim olarak dikkat çeker. Hargis komünizme karşı Amerikan halkını bilinçlendirmek için 100'ün üzerinde kitap, sayısız gazete yazısı ve makale yazmış ve yine sayısız radyo ve televizyon konuşması yapmıştı.

Komünizm karşıtlığı benzer şekilde 1970'lerden Soğuk Savaş'ın son bulduğu 1990'lara kadar Türk dini muhafazakârlarının öncülüğünü yapan Milli Görüş Hareketinin de öne çıkan özelliklerinden biriydi. Temel gayesi

⁶¹ Michael Lienesch, *Redeeming America: Piety and Politics in the New Christian right* (Chapell Hill: The University of North Carolina Press, 1993), 211-217

⁶² Mark Stoll, "Crusaders against Communism: Witnesses for Peace," Kevin J. Fernlund (ed.), *The Cold War American West, 1945-1989* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1998), 121-125.

Türkiye'nin maddi ve manevi kalkınmasına ön ayaklık etmek olan Milli Görüş partilerine göre Komünizm hem içte hem dışta Türkiye'yi tehdit eden en büyük tehlikelerden biriydi: Komünizm din, ahlak ve huzurun düşmanıydı. Milli Görüşe göre Türk kültür ve kimliğinin en önemli tanımlayıcı unsuru olan din, egemen hale gelen materyalist ve ateist toplum anlayışı nedeniyle yok olma noktasına gelmiş, yeni nesiller ahlak, saygı ve aile değerlerinden uzak bir yaşam sürmeye kanalize edilmişti. Okullar ve sokaklar birer terör ve anarşi yuvası haline dönmüştü.⁶³ Komünizm ülke dışında da kaygı vericiydi zira birçok Türk ve Müslüman millet Sovyetler Birliği gibi komünist devletlerce istila edilmiş durumdaydı. Buralarda yaşayan insanların inanç ve ibadetler noktasında yaşadığı sıkıntılar son derece kaygı vericiydi. Sovyetler Birliğinin süregelen yayılcı politikaları ve ayrıca Türkiye'nin toprak bütünlüğü üzerindeki iddiaları gereken cevabı bulmalı ve Türkiye Batı Bloku içinde daha aktif rol oynayarak soydaşların ve inananların özgürleştirilmesi için azami çaba sarf etmeliydi.⁶⁴ Milli Görüş komünizmdeki özel mülkiyet ve iktisadi girişimcilik düşmanlığına da karşıydı. Harekete göre maddi ve manevi sahalarda kalkınma ve ilerleme ciddi anlamda özel mülkiyet ve girişimcilikle elde edilen zenginlikle mümkündü.⁶⁵ Türk dinî sağının komünizm karşıtlığı Sovyetler Birliğinin 1989'da dağılmaya başlaması ve arkasından komünizmin küresel anlamda cazibesini yitirmesi sonrasında eski şiddetini yitirmiştir. Zira hareket bir nevi amacına ulaşmıştır.

Din ve Ahlak Eğitimi

Eğitimde din ve ahlak konularına verilen önem Amerikan dini muhafazakârlığının diğer bir ayırt edici özelliği olarak karşımıza çıkar. Amerikan eğitim hayatında din eğitimi deyince iki önemli güncel konu bulunmaktadır ki bunlardan ilki okullarda okunan "Bağlılık Yemini" içinde geçen "Tanrı'nın gölgesinde tek bir millet" ibaresiyle ilgili tartışmalar, diğeri ise genel anlamda okullarda İncil okunması konusu etrafında gelişme gösteren tartışmalardır. Ateistler ve agnostikler bağlılık yeminine

⁶³ Necmettin Erbakan. *Milli Görüş* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1975); Necmettin Erbakan, *Erbakan Diyor Ki*. (Ankara: Milli Selamet Partisi, 1976); Milli Selamet Partisi Programı, md. 65-73.

⁶⁴ Milli Nizam Partisi Programı, md. 100.

⁶⁵ Erbakan, *Milli Görüş*, 149-157; Necmettin Erbakan, *Maarif, İç Barış, Herkese Refah, Anahtar ve Milli Görüş-Temel Görüş* (Ankara: Dağarcık, 1975), 66-77; Milli Nizam Partisi, md. 48-50; Refah Partisi, md. 19

1954'te eklenen "Tanrı'nın gölgesinde tek bir millet" ibaresinin Amerikan anayasasında yer alan, dinin siyasi bir kurum haline getirilemeyeceği ilkesine aykırı olduğunu iddia ederken, dini muhafazakârlar bunun Amerikan kültür ve kimliğinin bir parçası olduğunu, toplumun içte ve dışta komünizm tehlikesine karşı korunması için önemli bir araç olduğunu ve kesinlikle devlet düzeninin dini kurallara göre şekillendirilmesi anlamına gelmediğini savunur.⁶⁶ Harekete göre öğrencilerce içinde bu tarz bir ibarenin geçtiği bir andın okunması onlarda Tanrı inancı, topluma ve devlete sadakat, vatanseverlik, ulusal birlik ve bütünlük gibi duygu ve idealleri aşlamaktadır. Hareket bu gibi şeylerle din düşmanlığı, ahlaksızlık, saygısızlık vs. gibi ruhani hastalıklarla daha iyi mücadele edilebileceğini savunur. Yine bu gayelerle hareket uzun yıllar okul müfredatlarında yer almış olan ve 1963'te Yargıtay tarafından yasaklanan okullarda İncil okunması ve ortak dua edilmesi geleneğinin tekrar serbest bırakılmasından yanadır. Bunun Amerikan kültür ve kimliğinin önemli bir parçası olduğunu savunan hareket bağlılık yeminiyle ilgili aynı kaygılarla uygulamanın tekrar hayata geçirilmesi için mücadele vermektedir. Tanrı'nın Amerikan eğitim hayatının dışına itilmesi ve bunun yerine belli bir manevi ve ahlaki geçmişli olmayan "seküler hümanizm" denen bir şeyin yerleştirilmeye çalışılması endişe verici bir durumdur. Seks eğitimi ve evrim öğretileri gibi şeylerle çocuklar evde ve kilisede öğrendikleri değerleri unutmaya zorlanmaktadırlar.⁶⁷

Din ve ahlak konusunda daha nitelikli bir eğitim verilmesi gerektiği görüşü Türk dini muhafazakârlığının da önemi bir özelliği olarak dikkat çeker. Hatta bu konuda Amerikan dini muhafazakârlarından daha güçlü ve eski bir söyleme sahip olduklarını söyleyebiliriz. Hareket 1970'lerdeki Milli Selamet Partisi döneminden başlayarak her fırsatta materyalist, ateist ve gayri-dini eğitime karşı olduğunu beyan etmiştir. Okullarda biyoloji derslerinde insanlığın evrim yoluyla maymundan dönüşerek bugünkü halini aldığı ve dinin bir kısım doğa olayları karşısında korku duyan insanların ürettiği bir şey olduğu öğretilmekteydi ki hareket bu tür şeyleri bilimsellikten uzak bulmakta ve iktidara gelince müfredatı yara-

⁶⁶ Amerikan Bağlılık Yemini: "Amerika Birleşik Devletleri Bayrağına, ve onu temsil eden Cumhuriyete bağlı kalacağıma ant içerim; Tanrı'nın gölgesinde tek bir Millet, bölünmez, herkes için özgürlük ve adalet ile."

⁶⁷ Daniel K. Williams, *God's Own Party*, 62-70, 134-137.

tılış öğretisi doğrultusunda yeniden tertipleme gayesini belirtmekteydi.⁶⁸ Mevcut eğitim sistemi dini, ahlaki ve tarihi değerlerimizin bozulmasının en önemli nedeniydi. Eğitimdeki eksiklikler gençlerin radikal sol örgütlerce aşılıp okullarda ve sokaklarda terör estirmesine sebep olmaktadır.⁶⁹ Hareket bu nedenle iktidara gelince daha fazla İmam Hatip Okulu ve İlahiyat Fakültesi açacağını ve Diyanet İşleri Başkanlığını daha iyi maddi imkânlarla donatacağını söylemekteydi.⁷⁰

Milli Görüş bu tutumunu 1998'de Refah Partisi'nin kapatılmasına kadar muhafaza ederken 2001'de kurulan AK Parti de bu konuda fazlaca değişik bir programla halkın önüne çıkmadı. Hatta eğitimde din ve ahlak konusunun AK Partinin en temel ideolojik yönü ve diğer gruplarla en fazla karşı karşıya geldiği konu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Konuyu AK partinin türban, imam hatip okulları ve Kuran kurslarıyla ilgili savunu ve icraatlarını inceleyerek anlamaya çalışabiliriz. Türban konusunda AK Parti kurulduğu ilk günden itibaren YÖK'ün 1990'lardan beri okullarda ve üniversitelerde dayatmış olduğu türban yasağını kaldırılma çabası içine girmiştir. Laik devlet seçkinlerinin iddialarının aksine AK Parti türbanın bir laiklik ihlali olmadığını, dine dayalı bir devlet kurma düşüncesiyle ilintilendirilemeyeceğini, türbanın aksine din ve vicdan özgürlüğünün bir gereği olduğunu savunmuştur. AK Parti bu doğrultuda mecliste türban engelinin kaldırılması için defalarca girişimlerde bulunmuş ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmıştır.⁷¹ Yine AK Parti 28 Şubat süreciyle birlikte getirilen İmam Hatip okullarından mezun olan öğrencilerin üniversite sınavına girişte düşük katsayı muamelesine maruz kalmalarına aynı şekilde karşı olmuştur. Laik devlet seçkinleri İmam Hatip okullarından mezun olanların sadece din görevlisi olarak hizmet etmesi gerektiğini savunurken AK Parti insanların dinlerini öğrenme ve ona göre yaşama haklarının bir ayrımcılık aracı olarak kullanılmaması gerektiğini savunmuş ve meclis yoluyla soruna son vermeye çalışmıştır.⁷² Ve parti amacına nihayet ulaşmıştır. Benzer şekilde AK Parti Kuran

⁶⁸ Erbakan, *Milli Görüş*, 93-95 Erbakan, *Maarif*, 16-19.

⁶⁹ Erbakan, *Milli Görüş*, 90-97; Erbakan, *Maarif*, 19-22.

⁷⁰ Erbakan, *Milli Görüş*, 92-93; Erbakan, *Maarif*, 14-25; Erbakan, *Erbakan Diyor Ki*, 22-25.

⁷¹ ZehraAyman and Ellen Knickmeyer, "Ban on Headscarf Voted out in Turkey: Parliament Lifts 80-Year-Old Restriction on University Attire," *The Washington Post* (10-02-2008).

⁷² Ahmet T. Kuru, "Representation of Secularism in Turkey: The Case of the Justice and Development Party," M.HakanYavuz, *The Emergence of New Turkey: Democracy and the AK Party* (Salt Lake City: University of Utah Press, 2006).

kurslarıyla ilgili 28 Şubat kararlarıyla getirilen düzenlemeleri değiştirmeye çalışmış ve çeşitli yargı kuruluşlarıyla mücadele içine girmiştir. AK Parti'nin konuyla ilgili gece Kuran kursu açma, Kuran kursu açmak için minimum öğrenci sayısını aşağı çekme, iki ay sınırlamasını kaldırma ve Kuran kurslarına yurt bulundurma gibi çabaları olmuş fakat bunlara Danıştay'ca engel olunmuştur.⁷³

SONUÇ

Bu makalede önce muhafazakârlık kavramı, özellikleri ve türleri incelenmekte, sonra Amerika ve Türkiye örneklerinde kürtaja, eşcinselliğe, komünizme, eğitime, din ve ahlaka bakışları itibarıyla dini muhafazakârlık karşılaştırılmaktadır. Muhafazakârlık geleneksel anlamda yerleşik değer ve kurumların ortadan kaldırılmasına karşı çıkması, akılcılığı reddedip ampirizmi rehber edinmesi, serbest piyasa ekonomisini desteklemekle birlikte sosyal devlet anlayışını da içinde barındırması, demokrasiyi benimsemiş olmakla birlikte hiyerarşik, disiplinli ve seçkin bir parti yapılması içinde yer alması, organik toplumu savunması, dini ve ahlaki konulara duyarlı olmasıyla diğer düşünce akımlarından ayrılmaktadır.

Muhafazakârlık, demokrasilerin egemen hale gelmeye başladığı 20. yy. başlarından itibaren küresel anlamda bir dönüşüm süreci içine girerek, değişik ülkelerde yukarıdaki özelliklerden bazılarını muhalif veya bu özelliklerin sadece bazılarını odaklanan farklı türler üretmiştir. Günümüzde liberal muhafazakârlık, liberter muhafazakârlık, yeni muhafazakârlık, toplumsal muhafazakârlık, kültürel muhafazakârlık ve dini muhafazakârlık gibi bir veya birkaç yönüyle diğerlerinden ayrılan muhafazakârlık türlerinden bahsetmek mümkündür.

Amerika ve Türkiye örnekleri üzerinden incelediğimiz dini muhafazakârlık bazen dini ve ahlaki değerlerin korunması bazen ise hayata egemen kılınması gayesine sahip olmasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Kürtaj, eşcinsellik, komünizm, din ve ahlak eğitimi konularıyla ilgili yaklaşımları noktasında her iki ülkede de dinî muhafazakârlığın benzer savunular dile getirdiğini görmekteyiz. Kürtaj ve eşcinsellik konusunda Amerikan dini muhafazakârlığı görece daha hassasken, Türk dini muhafazakârlığı da eğitimde din ve ahlak konularında aynı özellikleri sergi-

⁷³ Angel Rabasa and F. Stephan Larrabee, *The Rise of Political Islam in Turkey* (RAND Corporation, US National Defence Research Institute, 2008), 62-63.

lemektedir. Komünizm konusunda her iki ülkede de aynı dönemde ve aynı derecede karşıt bir tutum takınıldığı gözlenmektedir. ▽

KAYNAKÇA

- AKKAŞ, Hüseyin H. 2001. "Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Düşünce," *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3(2).
- ARNOLD, Matthew. 1880. *Mixed Essays*. New York: Macmillian.
- ARNOLD, Matthew. 2006. *Culture and Anarchy*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- AYMAN, Zehra ve Ellen Knickmeyer. 10-02-2008. "Ban on Headscarf Voted out in Turkey: Parliament Lifts 80-Year-Old Restriction on University Attire," *The Washington Post*.
- BECKWITH, Francis J. 2007. *Defending Life: A Moral and Legal Case against Abortion Choice*. New York: Cambridge University Press.
- BLOOM, Allan David. 1997. *The Closing of the American Mind*. New York: Simon and Schuster.
- BORA, Tanıl ve ONARAN Burak, 2006. "Nostalji ve Muhafazakârlık: Mazi Cenneti," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Muhafazakârlık), Cilt 5. İstanbul: İletişim.
- BORA, Tanıl. 1997. "Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri," *Toplum ve Bilim* 74: 6-31.
- BORA, Tanıl. 2012. *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık ve İslamcılık*. 7. Baskı. İstanbul: Birikim Yayınları.
- BURKE, Edmund. 1791. *An Appeal from the New to the Old Whigs*. London.
- BURKE, Edmund. 1795. *Thoughts and Details on Scarcity*. London.
- BURKE, Edmund. 1996. "A Letter to a Member of the National Assembly," Daniel E. Ritchie (ed.), *Further Reflections on the Revolution in France*. Indianapolis: Liberty Funds.
- BURKE, Edmund. 1996. "A Letter to a Noble Lord," Daniel E. Ritchie (ed.), *Further Reflections on the Revolution in France*. Indianapolis: Liberty Funds.
- CARLYLE, Thomas. 1950. *Latter Day Pamphlets*. London.
- ÇAHA, Ömer. 2004. "Muhafazakâr Düşünce'de Toplum," *Liberal Düşünce* 34: 15-23.
- ÇARKOĞLU, Ali ve Binnaz Toprak. 2006. *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: TESEV.
- ÇİĞDEM, Ahmet. 1997. "Muhafazakârlık Üzerine," *Toplum ve Bilim* 74: 32-51.
- DURAL, A. Baran. 2006. "Muhafazakârlık: Düşünce Kalıbı mı, İdeoloji mi?" *Muhafazakâr Düşünce* 3(9-10): 55-66.
- DURHAM, Martin. 2000. *The Christian Right, the Far Right and the Boundaries of American Conservatism*. Manchester and New York: Manchester University Press.

- DURKHEIM, Emile. 1964. *The Division of Labour in the Society*. New York & London: Free Press & Collier-Macmillan.
- Düzce'nin Sesi, "Mecliste Homoseksüellik Önergesine Yılmaz'dan Sert Çıkış," 29 Mayıs 2013.
- ERBAKAN, Necmettin. 1975. *Maarif, İç Barış, Herkese Refah, Anahtar ve Milli Görüş-Temel Görüş*. Ankara: Dağarcık.
- ERBAKAN, Necmettin. 1975. *Milli Görüş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- ERBAKAN, Necmettin. 1976. *Erbakan Diyor Ki*. Ankara: Milli Selamet Partisi.
- FITZJAMES, James. *Liberty, Equality, Fraternity*. New York: Holt & Williams.
- GÜNGÖRMEZ, Bengül. 2004. "Muhafazakar Paradigma: Dogma ve Önyargı," *Muhafazakar Düşünce* 1: 11-30.
- HARRIES, Owen. 2004. "Muhafazakârlığın Anlamı," çeviren: M. Boşnak, *Liberal Düşünce* 34.
- HAYEK, Friedrich von. 2004. "Neden Muhafazakâr Değilim," *Liberal Düşünce* 34.
- HIRSCH, Eric Donald. 1987. *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know*. Boston: Houghton Mifflin.
- HONDERICH, Ted. 1990. *Conservatism*. London: Hamish Hamilton.
- KURU, Ahmet T. 2006. "Representation of Secularism in Turkey: The Case of the Justice and Development Party," M. Hakan Yavuz, *The Emergence of New Turkey: Democracy and the AK Party*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- LECKY, William Edward Hartpole. 1903. *Democracy and Liberty*. New York: Longmans, Green and Co.
- LIENESCH, Michael. 1993. *Redeeming America: Piety and Politics in the New Christian Right*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- MAINE, Henry Sumner. 1886. *Popular Government*. London: John Murray.
- MANN, James. 2004. *Şahinlerin Yükselişi: Bush'un Savaş Kabinesinin Gerçek Hikayesi*, çevirenler: Hakan Köni,
- DURMUŞ Mehmet, ÇOBANOĞLU Çağrı. İstanbul: İlk Yayınları.
- MARSHALL, Gordon. 1999. *Sosyoloji Sözlüğü*, çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- NISBET, Robert. 1986. *Conservatism: Dream and Reality*. Milton Keynes: Open University Press.
- NISPET, Robert. 1976. *Twilight of Authority*. London: Heinemann.
- NISPET, Robert. 1986. *Conservatism: Dream and Reality*. Milton Keynes: Open University Press.
- O'GORMAN, Frank. 1986. *British Conservatism: Conservative Thought from Burke to Thatcher*. London & New York: Longman.

- OAKESHOTT, Michael. 2001. *Rationalism in Politics and Other Essays*. London: Methuen & Co.
- OAKESHOTT, Michael. 2004. "Muhafazakâr Olmak Üzerine," *Muhafazakâr Düşünce* 1, çeviren. İsmail Seyrek: 56-78.
- ÖZİPEK, Berat. 2011. *Muhafazakârlık*, 4. Baskı. İstanbul: Timaş.
- PEELE, Gillian. 1988. "British Conservatism: Ideological Change and Electoral Uncertainty," Brian Girvin, *The Transformation of Contemporary Conservatism*. London: Sage. 18-27.
- QUINTON, Anthony. 1979. *The Politics of Imperfection*. London & Boston: Faber & Faber.
- RABASA, Angel ve F. Stephan Larrabee. 2008. *The Rise of Political Islam in Turkey*. RAND Corporation, US National Defence Research Institute.
- RAYNOLDS, Harry D. 2009. *How to Save the US*. Bloomington: Universe.
- ROSSITER, Clinton. 1982. *Conservatism in America*. New York: Knopf.
- SAFİ, İsmail. 2005. *Türkiye'de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve Muhafazakar Demokrat Kimlik Arayışları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- SCRUTON, Roger. 2001. *The Meaning of Conservatism*. Basingstoke: Palgrave.
- SINCLAIR, Peter. 1976. "The Economic Roles of the State," Lord Blake ve John Patten (eds.), *The Conservative Opportunity*. London: Macmillan.
- SPOKES, Ann, "Social Services," Lord Blake ve John Patten (eds.), *The Conservative Opportunity*. London: Macmillan.
- STOLL, Mark. 1998. "Crusaders against Communism: Witnesses for Peace," Kevin J. Fernlund (ed.), *The Cold War American West, 1945-1989*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- TOPLIN, Robert Brent. 2006. *The Right's Political Religion*. Kansas: University Press of Kansas.
- VURAL, Mehmet. 2003. *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakarlık*. İstanbul: Elis Yayınları.
- WILLIAMS, Daniel K. 2010. *God's Own Party: The Making of the Christian Right*. New York: Oxford University Press.
- WINDLE, Patricia-Baird ve Eleanor J. Bader. 2001. *Targets of Hatred: Anti-Abortion Terrorism*. New York: Palgrave.
- YAYLA, Atilla. Kış 2007. "Atilla Yayla ile Muhafazakârlık Üzerine," Röportaj: Nuri Çakır, *Köprü* 97.

Gazeteler ve İnternet Kaynakları

- AK Parti, "Kürtaj Aile Planlamasında Bir Yöntem Değil," 29 Mayıs 2012, www.akparti.org.tr/site/haberler/kurtaj-aile-planlamasinda-bir-yontem-degil/26606

Erdoğan, Recep Tayyip. “Erdoğan’dan Canlı Yayında Eşcinsellere Yasal Güvence Şart Sözü,” <http://www.youtube.com/watch?v=jX2GPQNn6Wo>

Haber ve Saire, “Eşcinseller, Vakıf, Saadet Partisi, CHP, AKP...” Mayıs 2008, <http://www.habervesaire.com/news/escinseller-vakit-saadet-partisi-chp-ak-parti-595.html>

Hürriyet, “Kürtaj Yasası Çıkaracağız,” 30 Mayıs 2012.

Son Dakika, “Mecliste Eşcinsel Tartışma,” 29 Mayıs 2013, <http://www.sondakika.com/haber/haber-mecliste-escinsel-tartisma-4679909/>

Radikal, “AKP’den Anayasa’da Eşcinsellik Vetosu: Bu Bozulma Onaylanamaz,” 22 Mayıs 2013.

Radikal, “Zina Serbest: Kürtaj Yasak,” 3 Haziran 2012.

Parti Programları

Milli Nizam Partisi Programı.

Milli Selamet Partisi Programı.

Refah Partisi Programı.

